

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 372.4+371.671+4

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Артемьєва І. С.

У статті дано визначення понять "позитивне ставлення першокласника до навчання" та "формування позитивного ставлення першокласників до навчання у школі". Розкрито особливості процесу формування позитивного ставлення до навчання в учнів перших класів. Висвітлено, що успішність цього процесу забезпечується компетентною професійною діяльністю вчителя початкової школи відповідного напрямку.

Ключові слова: позитивне ставлення до навчання, формування позитивного ставлення до навчання, професійна діяльність учителя, професійна компетентність учителя.

В статье определены понятия "положительное отношение первоклассника к обучению" и "формирование положительного отношения первоклассников к обучению в школе". Раскрыты особенности процесса формирования положительного отношения к обучению у первоклассников. Отмечается, что успешность этого процесса обеспечивается компетентной профессиональной деятельностью учителя начальной школы соответствующего направления.

Ключевые слова: положительное отношение к обучению, формирование положительного отношения к обучению, профессиональная деятельность учителя, профессиональная компетентность учителя.

The article gives definitions of the concepts of "first graders' positive attitudes towards learning" and "formation of first graders' positive attitudes towards going to school". It reveals peculiarities of the process of forming positive attitudes towards learning in first-grade students and shows that the success of this process is ensured by competent professional work of a primary school teacher in his/her subject area.

Key words: positive attitude towards learning, formation of positive attitudes towards learning, professional work of a teacher, teacher's professional competence.

Актуальність дослідження. Відомо, що успішність перебігу процесу адаптації дитини до школи залежить від рівня її готовності до школи, а саме: від рівня розвитку її основних функціональних систем організму й стану її здоров'я та від рівня психологічної готовності дитини до навчання у школі (М. Безруких, О. Венгер, Н. Гуткіна, Г. Кравцов, О. Кравцова, В. Мухіна, Н. Ніжегородцева, О. Пономарьова, О. Стрельбицька, Л. Уварова, Д. Фарбер, А. Хріпкова та ін.).

Ученими-фізіологами (М. Безруких, Д. Фарбер, А. Хріпкова) та психологами (Т. Нежнова, Н. Ніжегородцева) встановлено, що існує залежність рівня готовності дитини до шкільного навчання від її віку. У ході проведення власного дослідження Н. Ніжегородцевою було виявлено 80 % "не готових" до навчання у школі серед дітей 5-річного віку; серед 6-річних – 51 %; серед дітей 7-го року життя "не готових" до шкільного навчання було виявлено значно менше – 32 %; серед 7-річних дітей не готові до навчання у школі 13 % опитаних семирічок [5, с. 255]. Т. Нежнова стверджує, що більшість дітей до 7 років не тільки фізіологічно не підготовлені до навчання, в них відсутня сформованість передумов оволодіння навчальною діяльністю. Нею встановлено, що дітям 4–5-річного віку зовсім не притаманне прагнення до позиції школяра як учня, для дітей 6 років характерним є поєднання

прагнення до відвідування школи вельми позитивне ставлення до школи з доволі частим, майже повним ігноруванням її специфічного шкільно-навчального змісту. Крім того, авторка стверджує, що такі діти можуть досягти навчальної успішності та будуть вважатися учнями, які успішно адаптувалися до умов шкільного життя. Але цей процес виснажить ресурси їхнього організму, і це призведе до того, що на кінець навчального року в них виникне усталене негативне ставлення до навчання. На думку Т. Нежнкової, успішно адаптуються до школи діти, яким до початку шкільного навчання виповнилося 7 років, тому що саме семирічки, як вважає дослідниця, є готові до навчання у школі [6].

У межах дослідження нами було проведено пілотажний моніторинг з метою виявлення віку дітей станом на 1 вересня (на момент вступу до школи). До обстеження було залучено 97 учнів 6–7-річного віку. Аналіз результатів діагностування довів, що 9 % першокласників на момент вступу до школи мали вік до 6 років; 67 % – віком від 6 до 7 років, 24 % першокласників старші 7-ми років. Зазначені дані свідчать про те, що значній частині учнів, які розпочали навчання у школі, згідно з науковою позицією Н. Ніжегородцевої, Т. Нежнкової, буде важко адаптуватися до умов шкільного життя.

Аналіз результатів дослідження, проведеного Є. Тарановим, довів, що успішність перебігу процесу адаптації новачка до умов нового соціального середовища забезпечується формуванням у нього позитивного ставлення до основного виду діяльності [8]. Коли поставлена перед людиною задача є для неї цікавою і вона запалена перспективою майбутньої роботи, в її організмі відбувається низка активізувальних процесів, що оптимізують роботу всіх структур організму, людина починає відчувати стан натхнення до розв'язання поставленої перед нею задачі (за Г. Кошицьким). Відтак саме формування вчителем початкової школи позитивного ставлення до навчання у першокласників в ході навчально-виховного процесу забезпечить їм успішне адаптування до вимог шкільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та наукових праць минулого століття свідчить, що вчені ретельно досліджували проблему формування в учнів позитивного ставлення до навчання (М. Алексєєва, Л. Божович, М. Гриньова, А. Маркова, І. Соснова, Н. Стадненко, В. Шрадер, І. Ушакова), проте ця проблема стосовно учнів 6–7-річного віку не знайшла належного відображення в науковій літературі.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає у необхідності з'ясуванні особливостей формування позитивного ставлення до навчання в учнів перших класів у навчально-виховному процесі, що є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. В дослідженнях таких учених, як Л. Божович, М. Гриньова, А. Маркова, В. М'ясищев, О. Кочеткова, І. Соснова, Н. Стадненко, В.Шрадер, І.Ушакова та ін., висвітлено питання ставлення учнів до навчання.

В експериментальних працях І. Ушакової зазначено, що ставлення учня до навчальної діяльності, будучи зв'язком суб'єкта з об'єктом, формується під впливом зовнішніх та внутрішніх умов. До зовнішніх умов авторка відносить такі: особистість учителя, педагогічну оцінку, до внутрішніх – інтерес до школи, до предмета, який вивчається, звичка виконувати шкільні вимоги, самооцінка, "внутрішня позиція школяра" [9].

Німецький учений В. Шрадер ставлення учня до навчання розглядає як усталену позицію школяра, яка виникає в навчальній діяльності учня та визначає спрямованість й інтенсивність його психічних процесів та дій у сфері навчання. Він стверджує, що ставлення до навчання визначають такі полярні його якості, як схильність учня до об'єкта або характеру навчання чи їх прикрість, прихильність чи антипатію, активну участь чи її відсутність [10, с. 11].

Сучасні дослідники М. Гриньова, О. Кочеткова, І. Соснова одноставні у визначенні поняття "ставлення учня до навчання". Вони стверджують, що ставлення учня до навчання у школі є суб'єктивною, емоційно забарвленою стороною відображення дійсності, яка є результатом взаємодії дитини зі шкільним середовищем, у якому вона перебуває, та детермінує ступінь активності учня в діяльності [7].

Учені зазначають, що показником сформованості ставлення учня до навчання є його усталеність, тобто збереження того чи того типу ставлення у разі зміни умов та всупереч зміні вимог ситуації (І. Соснова, Н. Стадненко, В. Шрадер).

В аспекті нашого дослідження поняття "ставлення учня до навчання", відносно молодшого школяра 6–7-річного віку, ми розглядаємо як емоційно забарвлену усталену настанову першокласника, яка відображає його внутрішню позицію, що виникає в результаті взаємодії учня зі шкільним середовищем, зумовлює його діяльність і виявляється у ній, здійснює орієнтувальну і мотиваційну функції.

А. Марковою визначено три типи ставлення учня до навчання: *негативне* (ухилення чи відмова школяра від навчання), *нейтральне* (відсутність готовності школяра включитися в процес навчання), *позитивне* (включеність школяра в процес навчання – як суб'єкта навчання та спілкування) [3, с. 17].

Аналіз наукової літератури (М. Безруких, О. Венгер, А. Каруле, І. Корольова, Я. Коломінський, М. Матюхіна, А. Петровський, І. Піхенько, О. Пономарьова, С. Саричев, В. Сорокіна, О. Стрельбецька, А. Хріпкова, І. Шаповаленко, Ж. Лейф і Ж. Делай, Б. Окун та ін.) дозволив встановити причини виникнення у першокласників негативного або нейтрального ставлення до навчання, а саме: психологічна невідповідність дитини до шкільного навчання; функціональна неготовність організму дитини до навчання у школі; надмірно інтенсивна підготовка дитини до навчання у школі у дошкільний період, яка не враховує вікові особливості дошкільника; особливості сімейного виховання; соціально-економічні умови родини; вікові особливості шестирічних дітей; організація навчально-виховного процесу в першому класі. Всі перелічені причини мають суб'єктивний характер, водночас М. Гриньова [2] зазначає, що особливу роль у виникненні в учнів перших класів негативного або нейтрального ставлення до навчання відіграє суб'єктивний фактор, пов'язаний із несформованістю в дітей, які тільки розпочали навчання у школі, мотивації навчання.

Аналогічна думка простежується в дослідженнях, присвячених вивченню причин виникнення негативного ставлення до навчання в учнів будь-якого віку та в учнів з відхиленнями в розвитку пізнавальної сфери (М. Алексєєва, Л. Божович, А. Маркова, І. Соснова, Н. Стадненко, І. Ушакова, В. Шрадер). Учені зазначають, що основною причиною негативного ставлення учня до навчання є несформованість у школяра окремих сторін мотивації, та підкреслюють, що саме завдяки високій мотивації учнів до навчання в них формується усталене позитивне ставлення до навчання. Отже, сформована мотивація навчання – це та психологічна реальність, що стоїть за позитивним ставленням учня до навчання (за А. Марковою [3]).

За науковою позицією Н. Гуткіної, О. Каменської, І. Кулагіної, М. Матюхіної, Н. Ніжегородцевої, І. Шаповаленко та ін., мотивація навчання формується в учня впродовж усього періоду навчання в першому класі та в мотиваційній сфері дитини, яка тільки розпочала навчання у школі, відсутня.

У психолого-педагогічній літературі мотивацію навчання молодшого школяра розуміють як усвідомлену потребу учня у набутті знань і розвитку власних здібностей, що формується у процесі шкільного навчання [5, с. 139]. Навчальна мотивація – це сукупність пізнавальних і соціальних мотивів, у якій домінувальне положення займають пізнавальні мотиви, що відбиває спрямованість учня на здійснення навчальної діяльності (Н. Гуткіна, О. Каменська, І. Кулагіна, Н. Ніжегородцева, А. Маркова, М. Матюхіна та ін.).

У своїх дослідженнях Л. Божович і М. Гриньова підкреслюють, що в системі мотивів, які спонукають навчальну діяльність шестирічок, що розпочинають шкільне навчання, домінуюче положення займають соціальні мотиви [2]. У психолого-педагогічній літературі така мотивація отримала назву "позиція школяра" (за М. Матюхіною).

Науковці Н. Гуткіна, О. Каменська, І. Кулагіна, О. Малихіна, М. Матюхіна, Н. Ніжегородцева, О. Савченко, І. Шаповаленко зазначають, що з уключенням першокласників у процес навчання у дітей виникає негативне ставлення до навчання, тому що, незалежно від того, сформована чи не сформована в учнів мотивація "позиція школяра" на межі дошкільного і молодшого шкільного віку, дитина не може включитися в процес навчання у ролі суб'єкта учіння, оскільки ця позиція має лише соціальне забарвлення і не передбачає з самого початку активного залучення дитини до учіння. Науковці стверджують, що тільки за наявності навчальної моти-

вації учень стає суб'єктом учіння, а учіння стає цілеспрямованою діяльністю. Відтак для того щоб в учнів перших класів виникло позитивне ставлення до навчання, в дітей необхідно з перших днів навчання їх у школі формувати мотивацію навчання.

А. Маркова розглядає формування мотивації навчання як розвиток мотивів навчання, що спонукає діяльність дитини, спрямовану на засвоєння знань [3]. Отже, для того щоб пізнавальні мотиви стали реально діючими для першокласників, необхідно розвивати в них нові мотиви, що адекватні змісту навчальної діяльності.

Аналіз досліджень (М. Алексєєва, Л. Божович, О. Леонтєв, Л. Матюшенко, Н. Морозова, В. М'ясищев, О. Савченко, Г. Щукіна та ін.) довів, що мотиви, адекватні навчальній діяльності, за своїм походженням безпосередньо пов'язані з процесом набуття знань (пізнавальний інтерес, прагнення розширити власні пізнавальні можливості, задоволення від напруженої й продуктивної розумової діяльності, переживання різноманітних інтелектуальних почуттів тощо).

Дослідницею Г. Щукіною доведено, що з-поміж мотивів, що спонукають навчальну діяльність школярів, пізнавальний інтерес є найефективнішим, у загальній структурі мотивації він раніше і легше усвідомлюється учнями, порівняно з іншими мотивами, є максимально наближеним до їхньої емоційної сфери і є тим важливим мотивом навчання, що лежить в основі позитивного ставлення учнів до навчання у школі. Пізнавальний інтерес школяра Г. Щукіна розглядає як його вибірково спрямованість, що звернена до галузі пізнання, до її предметного змісту і водночас до процесу оволодіння знаннями [1, с. 7].

У дослідженні А. Маркової зазначено, що важливу роль у тому, виявляє чи ні учень інтерес до навчання ("інтерес до навчання" авторка тлумачить як різновид, частковий випадок пізнавального інтересу), відіграють емоції, які учень відчуває в процесі навчання [3, с. 4].

Такі вчені, як Ю. Бабанський, В. Бондаревський, Н. Бібік, А. Маркова, Н. Морозова, О. Савченко, Т. Шамова, Г. Щукіна, у своїх роботах зазначають, що формування пізнавального інтересу на всіх його етапах розвитку характеризуються позитивними емоціями щодо навчальної діяльності, до яких належать: пожвавлення, зацікавленість, задоволення, радість, упевненість, здогадка, передчуття здогадки, почуття ясності думки, приємні хвилювання, відчуття гордості, здивування, сумнів тощо.

Таким чином, виходячи із зазначеного вище, можемо стверджувати, що *формування позитивного ставлення першокласників до навчання* – це процес створення вчителем початкової школи в ході навчально-виховного процесу умов емоційного внутрішнього спонукання першокласників до набуття знань, умінь, навичок, способів дій, що є основою виникнення в школярів позитивного ставлення до навчання. *Позитивне ставлення до навчання першокласника* ми розуміємо як внутрішню позицію учня, в якій виявляється емоційно позитивно забарвлена суб'єктивна сторона учня, яка віддзеркалює внутрішні спонукання, прагнення учня до навчання, що дозволяє дитині включитися в навчальний процес у ролі суб'єкта діяльності.

У межах дослідження з метою виявлення типу ставлення першокласників до навчання після закінчення їхнього адаптаційного періоду та наприкінці навчального року нами було проведено моніторингове дослідження. До моніторингу було залучено 97 учнів перших класів. Аналіз результатів анкетування довів, що у більшості першокласників після закінчення періоду адаптації спостерігалось нейтральне (50,6 % учнів) та негативне (21,6 % учнів) ставлення до навчання, а позитивне ставлення до навчання виникло у 27,8 % опитаних учнів перших класів; наприкінці навчального року лише у 23,7 % першокласників спостерігалось позитивне ставлення до навчання, а нейтральне – у 42,3 % учнів перших класів, негативне ставлення до навчання було виявлено у 34 % опитаних учнів.

Ми припустили, що в учнів перших класів виникає негативне або нейтральне ставлення до навчання у школі тому, що професійна діяльність учителів початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання не є доволі компетентною. З метою підтвердження (або спростування) нашого припущення було проведено діагностування рівнів сформованості професійної компетентності щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання в учителів початкової школи, що працювали з учнями, яких було обстежено (результати проведеного дослідження подано в табл. 1). Цей крок був умотивований результатами

досліджень таких учених, як В. Введенський, А. Маркова, Т. Сорокіна, А. Тряпціна, які довели, що досягнення ефективності праці характеризується професійною компетентністю вчителя [4, с. 77].

Оцінка сформованості професійної компетентності щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання в учителів початкової школи здійснювалася за наступними критеріями: *орієнтаційно-комунікативний* критерій із показниками: педагогічна спрямованість, демократичний стиль керівництва навчальною діяльністю учнів у навчально-виховному процесі, педагогічна рефлексія; *емоційно-творчий* критерій із показниками: емпатійність, емоційність, креативність; *знаннєво-діяльнісний* критерій із показниками: знання та вміння з навчання й виховання молодших школярів 6–7-річного віку, психолого-педагогічні знання та вміння вчителя початкової школи, знання дидактичних принципів щодо організації навчальної діяльності молодших школярів 6–7-річного віку.

Таблиця 1
Сформованість професійної компетентності вчителів початкової школи щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання (%)

Середньоарифметичні дані рівнів сформованості професійної компетентності вчителів початкової школи щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання за визначеними критеріями			
Критерії	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Орієнтаційно-комунікативний	10,41	40,77	48,82
Емоційно-творчий	8,92	41,37	49,71
Знаннєво-діяльнісний	19,64	35,72	44,64
Сформованість професійної компетентності вчителів початкової школи щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання			
Учителі початкової школи	11,09	40,31	48,6

Відтак, як бачимо з таблиці, сформованість професійної компетентності вчителів початкової школи щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання за орієнтаційно-комунікативним, емоційно-творчим та знаннєво-діяльнісним критеріями була такою: на низькому рівні було зафіксовано 48,6 % учителів, на середньому рівні – 40,31 %, а високому рівні перебувало лише 11,09 % усіх продіагностованих учителів початкових класів.

Отже, наше припущення підтвердилося, що дало нам змогу стверджувати: причиною виникнення в учнів перших класів негативного або нейтрального ставлення до навчання є низький рівень сформованості професійної компетентності щодо формування позитивного ставлення першокласників до навчання в учителів початкової школи, що заважає ефективному здійсненню ними власної професійної діяльності відповідного напрямку.

Висновок. У результаті проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури можна констатувати, що формування позитивного ставлення першокласників до навчання передбачає породження в них пізнавального інтересу, для чого важливим є стимулювання вчителем початкової школи в ході навчально-виховного процесу позитивних емоцій дітей щодо навчальної діяльності.

Подальші розвідки в цьому напрямку полягають у визначенні педагогічних умов професійної діяльності вчителя початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання, ознайомлення з якими вчителів посприє формуванню в них відповідної професійної компетентності, що дозволить їм досягти ефективності у зазначеній професійній діяльності.

Література

1. Актуальные вопросы формирования интереса к обучению : учебное пособие // Г. И. Щукина, В. Н. Липкин, А. С. Роботова и др. ; под ред. Г. И. Щукиной. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.
2. Гринева М. С. Особенности отношения к учению у детей 5–7 лет / М. С. Гринева // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 11. – С. 40–42.

3. Маркова А. К. Формирование интереса к учению у школьников / А. К. Маркова ; под ред. А. К. Марковой ; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологи Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1986. – 192 с.
4. Маркова А. К. Психология труда учителя : кн. для учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
5. Нижегородцева Н. В. Психолого-педагогическая готовность ребёнка к школе / Н. В. Нижегородцева, В. Д. Шадриков. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
6. Нежнова Т. А. Формирование внутренней позиции / Т. А. Нежнова // Особенности психического развития детей 6–7-летнего возраста / под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгер. – М. : Просвещение, 1988. – С. 22–36.
7. Соснова И. В. Особенности образовательной среды и отношение учащихся к школе / И. В. Соснова // Психология обучения. – 2007. – № 1. – С. 22–30.
8. Таранов Е. В. Адаптация молодого рабочего на промышленном предприятии / Е. В. Таранов // Проблемы психологии личности. – М. : Наука, 1982. – С. 83–88.
9. Ушакова И. П. Особенности отношения к учебной деятельности учеников младших классов вспомогательной школы : учебное пособие / И. П. Ушакова. – Л. : ЛГПИ, 1979. – 54 с.
10. Шредер В. Отношение к учению слабоуспевающих учеников и условия, влияющие на изменение этого отношения / В. Шрадер // Психические особенности слабоуспевающих школьников / под ред. И. Ломпшера ; пер. с немец. – М. : Педагогика, 1994. – С. 11–77.